

kumenti koji su jedno vrijeme sistematski sakupljeni po kolonijama i slani u domovinu, zatim životopisi istaknutijih iseljenika (koji su također »naručivani« iz domovine) i osobito pisma koja su iseljenici slali rodbini a često i uredništvima domaćih listova u kojima najneposrednije govore o svom životu.

Ljubomir Antić

ROLAND OLIVER - J. D. FAGE, KRATKA POVIJEST AFRIKE, Školska knjiga, Zagreb 1985.

Knjiga Olivera i Fagea velika je novost u informacijskoj ponudi o Africi. Dobra je namjera autorâ da obračunaju s evropocentričkim predrasudama u evropskoj historiografiji koja je opravdavala kolonijalizam te superiornost bijele rase i evropske kulture. Oni žele pogledati povijest Afrike njezinim vlastitim očima. Već na početku knjige ističu da »provincijalna evropska predodžba« o Africi kao crnom kontinentu postoji zato što je Afrika posljednja prihvatila moderne životne oblike koji su se u svjetskim razmjerima razvijali od 16. do 19. stoljeća. No Afrika na početku toga razdoblja nije nipošto bila najzaostaliiji kontinent jer su se njezini poljodjelci služili željeznim oruđem, velik dio sjeverne Afrike pripadao je islamskoj civilizaciji a i u središnjoj i južnoj Africi postojale su organizirane države. Afrikanci su postigli razinu na kojoj su se mogli baviti rudarstvom i transkontinentalnom trgovinom. Glavni problemi s kojima će se vjerojatno još dugo sretati pisci ovakvih knjiga jesu u rušenju svih mogućih zabuda koje su se nagomilale u razvijenijoj i jačoj Evropi i zapadnom civilizacijskom krugu.

Autori počinju *ab ovo* tvrdnjom da je čovjekovo ishodište u Africi te da je ona centar naseljena svijeta u doba pretpovijesti. Slijedi analiza naroda na afričkom području u najstarije vrijeme. Oliver i Fage tvrde da Egipat u okviru afričke povijesti ima drugo značenje nego što ga ima za Evropu. Oni smatraju da su hetitski, libijski i asirski upadi u sjeverni Egipat i Asurbanipalovo osvajanje Tebe, koji su potisnuli faraona Taharku na jug u Meroe u zemlji Kuša, sve prije negoli katastrofa za Egipat. Za Afriku ti su događaji naprotiv korisni. Dok je, naime, evropska historiografija privremeno izgubila središte carstva iz svoga vidokruga jer se zavuklo u kontinent napuštajući Sredozemno more, dotle se iz afričke perspektive ono približilo crnoj Africi spremnoj da prihvati gradsku civilizaciju. I tako, pričaju autori dalje, nastaje niz država »sudanskog tipa« sa sjedištem u Meroeu, Aksumu i drugdje. One su se odupirale kršćanstvu do 6. ili 7. stoljeća a islamu do 9. stoljeća. Afrički sjeverozapad u mnogo je bliskijoj vezi s Evropom pa sudjeluje i u mnogim idejnim, u prvom redu vjerskim, previranjima. Postoje mnoge indicije da su saharski nomadski Berberi prenosili utjecaje mediteranskog dijela Afrike na zapad sudanskog područja i natrag. Bit će da su Berberi, budući očvrslim vojnicima, često zauzimali vlast u unutrašnjosti.

Nastupanjem islama sjeverna Afrika brzo potpada pod njegov utjecaj, a, poslije zaustavljanja saracenskog prodora u Evropu, njezina se energija kreće na jug i pod islamski utjecaj dolaze Mali i Songaj te druge države na zapadu. Državna organizacija poznata je i na gvinejskom području ali i na istoku i sjeveroistoku Afrike gdje u doba evropskog srednjovjekovlja jedino Etiopija širi kršćanstvo.

Prethodnicu evropskom prodoru u Afriku činili su Portugal i Španjolska. Uskoro im se, kao vješt organizator trgovine robljem, priključuje Nizozemska a kasnije i Francuska i Engleska. Posljedice ovoga dodira s »kršćanskim blagoslovom« autori ilustriraju brojkama crnoga roblja otpremljenog preko Atlantika u Ameriku. Do 1600. bilo ih je oko 275 000 a ta se brojka popela u 19. stoljeću na oko 1 900 000. Autori se ne bave mnogo strahotama te trgovine robljem ali spominju primjerice

papinske intervencije kod portugalske vlade s ciljem da se crnci zaštite od robovačkih plemena i njezin odgovor da je nemoćna kontrolirati ponašanje svojih podanika u Africi. Čini se također da Olivera i Fagea u vezi s naglim britanskim zakonodavnim zaokretom u pogledu robovlasništva i trgovine robljem (1807. i 1811) više zanimaju oni »predivni kršćanski idealisti« koji su kao savjest »civiliziranoga« svijeta već pedesetak godina prije počeli dosađivati financijskim i političkim moćnicima svojim molbama za milost prema crncima, a manje novi industrijski i komercijalni okviri u kojima trgovina robljem više nije unosna. Britaniji se tada nije isplatilo gubiti vrijeme, novac i snagu u Africi jer se morala uključiti u industrijsku konkurenciju za koju još nije trebalo sirovina iz kolonija.

Naglu kolonizaciju Afrike u drugoj polovici a naročito koncem 19. stoljeća autori nazivaju »jagmom za Afrikom« koja nastaje uslijed djelovanja novih faktora, a ne krivnjom starih kolonijalnih sila. Engleska, Francuska i Portugal nisu krivi što je u manje od pedeset godina količina nesamostalna afričkog kopna narasla s deset na preko devedeset posto. Autori to pokazuju argumentom da nije bilo specijalnih istraživačkih misija s ciljem da ispitaju teren a misionari-svećenici nisu u ono doba imali obavještajni zadatak. Zato su Portugal, Britanija i Francuska imali razloga da budu zadovoljni onim što imaju. Autori kažu da je dioba Afrike izazvana time što su se pojavile sile koje se prije nisu zanimale za taj kontinent pa su poremetile ravnotežu sila i pobudile »međunarodnu hysteriju«. Prvi je zapravo počeo djelovati belgijski kralj Leopold a zatim Njemačka. Ova se nije pojavila u Africi s namjerom da proširi svoje carstvo nego je nastojala izazvati francusko-britansko suparništvo u kojem bi Njemačka bila sudac i tako otklonila od sebe sukob s Francuskom u Evropi. Kasnije su se pojavile još i Španjolska i Italija. Čitalac tako dobiva dojam da su za britanski i francuski kolonijalizam krivi Nijemci. Greška je, čini mi se, metoda jer su autori pratili samo politička zbivanja, kao kakvu šahovsku igru, zanemarujući niz socijalnih, privrednih i kulturnih pitanja u kojima se ova jagma za tuđim područjem svakako odražava mnogo dublje i tražičnije.

»Kolonijalno razdoblje: treća faza — ekonomski razvitak i blagostanje« naslov je jednog od posljednjih poglavlja ove knjige. Možda stav autora ilustrira izjava da su zarade afričkih nadničara te evropskih funkcionera ili kvalificiranih radnika u Južnoj Africi u golemom nerazmjeru ali da su bile mnogo više nego u ostalim područjima crne Afrike. Oni govore o uvezenoj industrijalizaciji koja dovodi i do razvoja željezničke mreže a metropolska svijest, da se iz kolonija može više izvuci ako se u njih više uloži (a ne da se moraju same izdržavati), modernizira izgled Afrike i olakšava život onim njezinim stanovnicima koji su, makar kao nadničari, uključeni u industrijsku proizvodnju. Čini se da autori premalo vode računa o činjenici da kolonijalna modernizacija ne pridonosi osposobljavanju unutrašnjih snaga da se suoče s modernim vremenom, nego da nasuprot tome samo produbljuje krizu afričkih društava i otežava im modernizaciju nakon oslobođenja.

Autori opisuju i niz događaja koji svojom nedavnošću spadaju gotovo u suvremenu politiku. Knjiga »Kratka povijest Afrike« svakako je izvor vrijednih informacija o kontinentu koji je prema evropocentričkoj koncepciji donedavna bio bez povijesti. Čitajući o starom i srednjem vijeku u cijeloj Africi, saznajemo ne samo nove činjenice već i procese, koji nas oslobađaju predrasude o apsolutnoj ili gotovo apsolutnoj političkoj i državotvornoj nesposobnosti njezina življa. Čini mi se, međutim, da su autori ponegdje jednostrano opisali nastanak suvremene Afrike i njezin polcžaj pod evropskom vlašću. Vjerojatno je tome kriv i metodski pristup koji se gotovo potpuno svodi na političku i privrednu dimenziju. Socijalne i kulturne odrednice afričkoga života, koje već stoljećima sadrže najdramatičnije relativne padove, ne dolaze do izražaja. No knjigu svakako treba čitati zbog niza ne-

poznatih podataka o kojima obavještava. Pogovor pod naslovom »Suvremena Afrika« napisala je Biserka Cvjetičanin. Ističem brojnost i informativnost zemljovida kojima se autori služe. U dodatku nalazi se korisna bibliografija radova upotrijebljenih za pojedina poglavlja.

Mladen Ivezić

BASIL DAVIDSON, AFRIKA U POVIJESTI, Globus, Zagreb 1984.

Basil Davidson želio je na temelju svojih dosadašnjih istraživanja pružiti čitaocu »opći uvod« u povijest Afrike kao kontinenta. S obzirom na bogatstvo razvojnih oblika sustavni je pregled doista težak naum ali je moguć upotrebom novih rezultata arheologije, proučavanja jezika, ideja te »pamćene povijesti« i naposljetku pisanih izvora. Pri konstrukciji »jezgrovitog sažetka« autora zanimaju preobrazbe željeznoga doba, razvoj političkih organizacija u države i sisteme sve složenijih razmjera, kretanje trgovine i proizvodnje za trgovinu, gradovi i komunikacije, naponi pri zadovoljavanju potražnje za afričkom robom na kontinentu i izvan njega te naposljetku izvanafrički utjecaji važni za povijesne promjene u Africi. Pri tom Davidson odbacuje evropsko tradicionalno uvjerenje da se povijesni napredak sastoji u prerastanju malih sistema u velike. Drugim riječima, on ne dijeli afričke narode u »povijesne« i »nepovijesne«, u one koji su stvorili centralizirane samostalne uprave ili carstva i one koji to nisu uradili. Smatra da su izvorna i dinamička »mala« društva (seoske općine) izradila osebuje oblike afričke »egalitarne demokracije«. Nazivajući ih »segmentarnim« društvima, opisao je njihovu strukturu međusobno isprepletenih odnosa porodica, sela i skupina sela te njihovu sposobnost ovladavanja životnim promjenama.

Sažetak povijesti afričkoga kontinenta zahtijeva znatan napor pri odluci o najboljoj periodizaciji i obavijesti o regijama sa sličnim razvojem. Zacijelo je Davidsonova periodizacija samo privremeno pomagalo ali omogućava okvir za utvrđivanje obuhvatnih procesa a temelji se na željeznom dobu. Rano željezno doba trajalo bi od oko 350. god. stare ere do oko 1000. god. naše ere, srednje bi razdoblje obuhvaćalo oko 300 godina nakon toga, a od oko 1300. god. pa sve do kraja 16. stoljeća trajalo bi zrelo željezno doba. Slijedilo bi prijelazno razdoblje koje traje do danas jer se Afrika još uvijek nalazi u krizi traženja svoga puta pri stvaranju modernoga društva. U nastojanju da izbjegne prenošenje evropskih shema na afričku povijest, autor ima brojne argumente za takvu periodizaciju. Davidson je podijelio Afriku na tri regije: zapadni dio, istočno-središnji i južni dio te dolinu Nila sa sjevernim dijelom. Važna granica je Sahara iako je i ona bila oblast komunikacije. Naime, narodi sjevera pripadaju mreži kulturâ Nila, Bliskog istoka i Sredozemlja, a narodi južno od Sahare razvili su svoje autohtone kulture na drugi način. Pažljivom čitaocu treba preporučiti da se posluži kronološkom tablicom koja će mu olakšati praćenje teksta.

Uz neke izuzetke, u kontinentalnoj je Africi potkraj osmog stoljeća naše ere prevladalo »plodonosno« željezno doba s ovim obilježjima: povećanjem stanovništva, razvojem poljodjelstva i upotrebom metala, nastankom samosvojnih religija te različitih društveno-političkih sistema — moćnih država i složenih plemenskih zajednica. Pri tom je Davidsonu važno da pobije »eurocentričko« shvaćanje o statičnosti i zaostalosti afričkih društva. On želi pokazati razvojne procese od ranoga željeznog doba do kolonijalnog razdoblja.

Zanimljivo je baciti pogled na faraonski Egipat, što smo ga navikli smatrati kulturom Bliskoga istoka, kao na afričku kulturu i pri tom saznati nešto i o drevnim državama »iza Egipta« te pratiti sintezu kulturâ saharskog i mediteranskog porijekla u sjevernoj Africi. U 9—10. stoljeću pojavili su se i južno od Sahare slo-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.